

PUBLICUM
MERITORUM PRAEMIUM

Ünnepi kötet
Katsányi Sándor és Papp István
kilencvenedik születésnapjára

Második, bővített, elektronikus kiadás

Magyar Könyvtárosok Egyesülete
Budapest, 2021

Szerkesztette: Havas Katalin, Hegyközi Ilona, Sándor Tibor és Sonnevend Péter

Olvasószerkesztő: Kovács Katalin

Kiadó: Magyar Könyvtárosok Egyesülete

Nyomtatás: Elektroproduct Kft. – EPC Nyomda, Budaörs

Az elektronikus kiadásban megjelenő személyi bibliográfiák a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban készültek, szerkesztőjük: Honffyné Felhő Ágnes és Jávari Ferencné

Készült 150 példányban az ünnepeltek születésnapjára. Kereskedelmi forgalomba nem kerül. A kötet teljes anyaga az ünnepeltek bibliográfiájával kiegészítve hozzáférhető a Magyar Elektronikus Könyvtárban.

A kötet megjelentetését a Magyar Könyvtárosok Egyesülete támogatta.

ISBN 978-963-89260-5-0

ISBN 978-963-89260-6-7 (PDF)

<https://doi.org/10.46280/Unnepikotet.2021>

Sonnevend Péter
Szövegolvasás

*Kísérlet Sallai István, Katsányi Sándor és Papp István
néhány írásának értelmezésére*

<https://doi.org/10.46280/Unnepkotet.2021.Sonnevend>

Bevezetés

A közművelődési (avagy mai szóval: köz-) könyvtárak ügye legalább száz éve áll szakmai figyelmünk előterében. Ez az ügy több nemzedéken át számtalan maradandó értelmezést kínált a szakmának Szabó Ervintől és Gulyás Páltól Sebestyén Gézáig, és tovább.

Vizsgálódásunk céljára most a XX. század második felének meghatározó alakjaitól – Sallai Istvántól, Papp Istvántól, Katsányi Sándortól – választottunk néhány reprezentatív szöveget (Sallai 1969; Papp 1974; Katsányi 1975; Papp 1982). Összesen mintegy húsz nyomtatott folyóiratoldalni szövegre koncentrálnunk. Minthogy ezek nem szakmai kiadványban láttak napvilágot, jobban érzékeltetik, hogyan próbált a könyvtáros fél – magát is értelmezve – a társadalommal kommunikálni.

A három szerzőt jellemezni itt nem lehet feladatomban, annyit jegyeznek meg mindössze, hogy a kor „kényszerpályáit” mindhárman jól ismerték: Pappot kicsapták az ország összes középiskolájából, Sallait 1952-ben durván megvádolták és leváltották a Népkönyvtári Központ éléről, Katsányit 1956 után eltiltották a tanári pályáról. A Kádár-korszakban szakmai vezetők lettek: valóságát kellően ismerhették, mégis vállalták a „muzáj-Herkules”- szerepet: „Nem szabad, nem lehet megállni” (Ady Endre).

1969 és 1982 között a hazai valóság már búcsút mondott a reformoknak, s egyre jobban érződött a szovjet típusú „szocializmus” (a fentről, egy kézből irányított állami monopolkapitalizmus) elnyúló agóniája. Szakmánkban is hiába születtek meg a III. (1970) és a IV. (1981) Országos Könyvtárügyi Konferencia elemzései és jövőképei (könyvtári gépesítés stb.).

Célkitűzés

Az alábbiakban tömör, a részleteket mellőző elemzésre vállalkozunk, hogy feltárjuk a fogalmazásban is kiváló szerzők valós intencióit: a korra jellemző „burok” alatti maradandóbb lényegét. Mivel nem ismerjük az eredeti kéziratokat

(vajon valahol megvannak-e?), csak a megjelent szövegeket tudjuk elemezni. A szerzői „intenció” (A magyar nyelv értelmező kéziszótára szerint: „szándék, törekvés, célzat” jelentéssel) több irányú lehet: a saját törekvések értelmezése, befolyásolás, védekezés, támogatás-szerzés stb. Mivel a szerzők nem „a” hatalmat képviselték – a hatalom általában kinyilatkoztat –, különösen érdekes megfigyelni a szövegekben fel-felbukkanó „taktikai” elemeket, a gondolati építkezés finomabb formáit.

Ilyen rögtön Sallai anyagában a szovjet könyvtárosokra történő hivatkozás. Ha ő a továbbiakban a valós problémákra akar koncentrálni, akkor jól forgatható az az „ideológéma”, hogy a szovjet könyvtárosok ötvenedik évfordulójukon „puffogó frázisok és önelégült büszkélkedés helyett a *megoldatlan feladatokra irányították a figyelmet*” (kiemelés kurzívval az eredetiben, ahogy a továbbiakban is). Ki vonná kétségbe 1969-ben, hogy a szovjet példát érdemes követni?

Hol tartunk?

A) Sallai István (1969)

Sallai összefoglalja a friss *számadatokat* a „tanácsi” (települési, ma önkormányzati) és a korban még jelentős szakszervezeti könyvtárhálózattal összevonva: 7250 könyvtár, 21 milliós állomány, 2,2 millió olvasó, 53 millió kölcsönzött kötet. Készítsünk ezekből átlagokat: egy könyvtárban átlag 3000 kötet, 300 olvasó, egy olvasó átlag évi 24 kötetet kölcsönöz. Elaprózott hálózatok, rengeteg kicsi könyvtár, melynek csekély a megtartó ereje. (Nem térek ki arra, mennyire „fényezetttek” e statisztikai számok: friss diplomásként 1969-ben kerültem egy megyei könyvtárba, ott és akkor bizony, még nem múlt még el ennek a korszaka).

Sallai értékelése: „*könyvtáraink legtömegesebben az átlagolvasók átlagigényeit elégítik ki*”. Eközben a munkásság harmada és a parasztság 60%-a egyáltalán nem olvas könyvet. Sallai szerint a kép egyszerre biztató is, csüggesztő is. Utóbbiról mondja: az életmódváltozás (új tömegközlelési eszközök stb.) következtében a könyvtár veszít vonzerejéből, különösen a kisebb településeken. Szerinte már nem jó a lakosságszámhoz vetített állomány mutatószámként: igazán kifejező ereje az új gyarapodás számának van (illetve annak, hogy az adott könyvtár gyarapodása milyen hányadban reprezentálja az országos könyvkiadást). E tekintetben bizony a szomszédos országokhoz képest is rosszul állunk. Különösen érzékeny probléma a gyermekek könyvtári ellátása. Jellemző: az újonnan épült megyei könyvtárakból „kispórolták” (Sallai szava) a gyermekszolgálatot (ld. Salgótarjánban, Zalaegerszegen), más megyei könyvtárak pedig

meg sem épültek, a helyi erők ügyeskedése ugyanis a kapott pénzt máshová terelte (tegyük ma hozzá: ehhez a központ „meggyőzése” is szükséges volt). Sallai summája: *„társadalmunkban pedig népkönyvtár minden, csak önmagára támaszkodó, kicsiny, gyenge állományú, információt nyújtani képtelen könyvtár, mely minden jó szándéka ellenére csak egyre képes: kölcsönkönyvtárul szolgálni az olvasónak”.*

B) Katsányi Sándor (1975)

Katsányi a „társadalmi ismereteket közlő irodalom” könyvtári használatát tárgyalja. Maga a (finoman körülírt, vagyis finoman ködösítő) fogalom is feltűnő: hisz nem társadalom- és humán tudományról beszél. Így a fogalomba belevonható a bulvár- vagy lektúrirodalom is, ahogy szövegéből világosan kiderül. Idézi egy korábbi vizsgálat összegzését, mely szerint az olvasók *„alapvetően szórakozási igényüket elégítik ki a társadalomtudományi irodalomba sorolt jogi krimi, politikai krimi”* használatával. Az is nyilvánvalóvá válik, *hogy a politikai felnőttképzés (marxizmus-leninizmus esti egyeteme) kötelező olvasmányai emelik a (politikai elismerést kiváltó) számokat. Például „a marxizmus-leninizmus klasszikusainak részesedése öt év alatt 7,3-ról 7,7%-ra” emelkedett.* A mai olvasó a hibás, ha ebben az „emelkedésben” csendes (objektív) iróniát érez? Öt év alatt 0,4%-os (évi 0,1%-os) „emelkedés”?!

C) Papp István (1974; 1982)

Két anyagáról szólunk, melyeknek már a címük is feltűnő: az első (1974) egy kérdés (*„és a könyvtár?”*), a második (1982) pedig felszólítás (*„váltjunk szót...!”*) formáját ölti. Az ilyen „retorikai” elemnek az a célja, hogy buzdítson, állásfoglalásra késztesen. Papp Istvánt ismerni kell, hogy ezt jól értsük: az ő dinamikus egyénisége nem a „töprengés” attitűdjéből érvel, hanem mindenképp be akar vonni gondolkörébe, hogy a kívánt értelmezés szülessen minden olvasójánál. Papp szerint az előző évek állásfoglalásai nyomán lejárt az *„elszigetelt kis egységek szűkre szabott állományának”* ideje, ma már a *„könyvtári ellátási rendszerek kiépítése van napirenden”,* azért hogy *„lehetőség szerint azonos színvonalú könyvtári szolgálat álljon minden állampolgár rendelkezésére”.* Nem illik azon élcélődni, hogy Papp István csaknem negyedszázaddal később, 1997-ben (TMT, 1997. 9.) újra nekiveselkedett a *„könyvtári ellátási rendszer”* megvalósítását célzó feladatok megfogalmazásának. Végre 2013-ban miniszteri rendelet (39/2013. EMMI) született e tárgyban. Feltegyük-e a kérdést: megoldódott végre a probléma?

S talán még mindig aktuális az 1974-es szöveg (alig feltűnő, de annál beszédesebb) kiskapuja: „*lehetőség szerint*”.

Van Papp szövegének utópisztikus része is, főként mikor a „szocialista” könyvtárról beszél. Szerinte – hacsak nem más kéz írta bele szövegébe – (az állampárt központi ideológiai folyóiratból való a szöveg) – nem szervezeti vagy technológiai elemek, hanem a „*társadalmi cél, a közvetített tartalmak* jelentik a választóvonalat”, azaz a „szocializmus társadalom- és embereszménye” határozza meg a „tevékenység fő irányait”. Erről egy korabeli szovjet „tudományos” okfejtés jut eszembe: Románia hivatalos nyelve (román) eltér a Szovjetunió tagköztársasága (Moldávia) lakóinak (látszatra azonos) nyelvétől (moldáv), hisz utóbbiak már a kommunizmust építik, míg Romániában a szocializmus építése folyik...

Papp friss adatai: két és negyed millió beiratkozott olvasó kölcsönzött 56,5 millió könyvet. Emlékezzünk: öt évvel korábban Sallainál 2,2 millió kölcsönzött 53 milliót: tehát 50 ezerrel több beiratkozott olvasó (+2,3%) kölcsönzött fejenként eggyel több kötetet (évi 24 helyett 25-öt). A lakosság 21,7%-a beiratkozott olvasó. Fontos emlékezni arra, hogy itt a tanácsi és szakszervezeti könyvtárak együttes (összevont) adatait látjuk. Ha egy elszánt olvasó beiratkozik a városi központi könyvtárba, meg a fiókkönyvtárba is, és emellett a szakszervezetit is használja, máris három olvasó áll előttünk: az ilyen „átfedés” jelenségét Papp a szöveg későbbi részében maga is megemlíti. Papp szerint ott magasabb az országos átlagnál az olvasói arány, ahol nagyobb a munkásság aránya. Fordítsuk meg az állítást: ahol ipari üzemek vannak, ott vannak szakszervezeti könyvtárak is. Ez igazi paradoxon: ha sok kicsi könyvtár van, akkor könnyebb előállítani több „olvasót”...

Az 1982-ben publikált újabb írás a IV. Országos Könyvtárügyi Konferencia nyomán született. Papp a központi pártfolyóiratban is „törvényesít” egy fogalmat: az *általános nyilvános könyvtárat*. Ha nem tévedek, itt több különböző megfogalmazás egymásra játszásával van dolgunk. A hajdani NDK-ban volt közkeletű az „*allgemeine öffentliche Bibliothek*” kifejezés (A kultúra kincsei, 1959), (igaz, teljesen más körülmények közt még Svájcban is), miközben a magyarba nagy valószínűséggel akkoriban úgy szivárgott be, hogy *Michael Overington* jeles munkáját (The subject departmentalized public library, 1969) *Zircz Péter* lefordította *A szakrészleges általános nyilvános könyvtár* (1971). címen. *Bényei Miklós* elemzése szerint (Bényei, 1999) már a III. Országos Könyvtárügyi Konferencia (1970) „*állást foglalt a szolgáltatásközpontú általános nyilvános könyvtár eszménye mellett*” (Bényei, 1999. 24. p.). A konferencia előtt maga *Sallai István* a Fejér Megyei Könyvtáros hasábjain úgy nyilatkozott,

hogya a „közművelődési könyvtár eddigi leszűkítése feloldódik, helyet adva a világszerte előtérbe kerülő általános (nyilvános) könyvtárnak” (nl, 1970). Ezek után érdemes még azt is megemlíteni, hogy Szabó Ervin már 1910-ben használta a fogalmat nagy jelentőségű előterjesztésében (Szabó, 1910. 456. p.)

Aki emlékezik a 70–80-as évek könyvtári vitáira, felsóhajt, mikor látja Papp szövegében az egyik legégetőbb problémát: az örvendatosan épülő hatalmas új lakótelepek, a maguk 20–40–60 ezer lakosával teljesen ellátatlanok. Nincs könyvtár: ez Papp szerint – különösen a fővárosban – a „legkomolyabb akadálya az olvasótábor kiszélesítésének”.

A jövő elemei: remények?

Könyvtárpolitikusainknak szerencsére nem kellett már *Marx*, *Lenin* vagy *Krupszkaja* műveire hivatkozni – bár Sallai egyszer utal Lenin nézeteire –, ha valamit fontosnak vagy észszerűnek, illetve – ellenkező esetben – mélyen problematikusnak láttak.

Sallai szerint a jövő könyvtára, a „modern közművelődési könyvtár” először is nagy intézmény, amely a társadalom minden rétegét ellátja (kivéve a specialista szaktudóst), más szóval ez a könyvtár „információs központ”. Kimondja a „nem”-et is: minden más, kisebb intézmény csak e nagynak fiókjaként tud eredményesen működni. Sallai írásának legmeglepőbb eleme a záró kód: az írókhoz fordul. „*Könyvtáraink nehéz helyzetben vannak, fejlődésük kritikus szakaszában.*” Ezért sok mindenre van szükségük, s hogy a segítségkérés eredményes legyen, az íróknak kell segíteniük. „*A mi szavunk nem hallatszik messzire, az íróké igen, – kérjük, segítsenek!*”

Nyilvánvaló, hogy Sallai nem csak azért fordul az írókhoz, mert irodalmi folyóiratban tette közzé elemzését. Megtapasztalta, hogy az írók képesek a valóság mellé, progresszív hatású felismerések mellé állni, emlékeztessünk itt csak a Penészlek-vitára, *Darvas József* kiállítására 1968 nyarán *Végh Antal* mellett egy egész megyei vezetéssel szemben (Babosi, 2016).

Papp 1974-ben azt állítja, a korszerű könyvtár „*már nem csak szorosan vett közművelődési intézmény*”, tevékenysége átfogja az egész társadalmi valóságot. Szerinte „*könyvtáraink zöme [...] közelíthet művelődési, társadalmi szerepe betöltéséhez*”, s e „*követelményeket a feltételek biztosításától függően lehet és kell fokozni*”.

1982-ben pedig azt állapítja meg, hogy az új könyvtári beruházások a modern szemléletet tükrözik, azonban a gazdasági helyzet következtében a „*szerűen javasolt beruházások 20–30%-os csökkentéssel*” valósultak meg. Hosszan

érvel amellett, hogy a „széles tömegekhez eljutó kulturális szolgáltatások közül alighanem a könyvtári ellátás a legolcsóbb”.

Katsányi szűkebb tematikájú írásának mintha optimista kicsengése lenne: „nincsenek a „társadalmi lektűr” kategóriájába menthetetlenül bezárt olvasó rétegek.” A felmérésből azt olvasta ki ugyanis, hogy a 8 általánossal sem rendelkező olvasók is elfogadják az „igényes ismeretterjesztő irodalom” képviselőit.

Negyven-ötven évvel később azt állapíthatjuk meg, hogy a szerzők számos elképzelése a vágy vezérelte gondolkodás terméke volt. Igen, a könyvtár fejlődött, a könyvtárosok egyre többet tudtak, az intézmény modern szemléletre kezdett váltani, ám a társadalom meghatározó hányada nem vált könyvtári olvasóvá. Vagy egyáltalán nem vált olvasóvá.

Mint rendkívül színvonalas szellemi terméket olvassuk ma Sallai, Katsányi és Papp írásait, érezzük a szerzők felkészültségét és tiszteljük elkötelezettségüket. Nem rajtuk múltott, hogy nem jutottunk előrébb.

Az elemző nem kétli, hogy e három kiváló könyvtári gondolkodó ma is muníciót kínál a figyelmes olvasónak, a könyvtár jövőjén töprengő elkötelezett utódoknak.

Irodalom és jegyzetek

- A kultúra kincsei a nép tulajdonában vannak. = 1959. 10. 29–31. p. (Ld. „Több mint 11 000 általános nyilvános könyvtár van az NDK dolgozóinak tulajdonában”. 29. p.)
- BÉNYEI Miklós: Közkönyvtárak az idő sodrában: különös tekintettel a városi könyvtárakra. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1999. 1. 21–26. p. Béneyi már 1971 elején beszámolt a konferencia legfontosabb hozadékairól a megyei lap hasábjain, s e kifejezés, az „általános nyilvános könyvtár” háromszor is előfordul írásában (A könyvtár a társadalmi élet szerves része. = Hajdu-Bihari Napló, 1971. január 1. 9. p.)
- BABOSI László: „Üzenet” az „Állóvíz”-ből. A Penészlek-vita 1968–1969). = Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 2016. 2. 31–44. p. – Azt se feledjük, hogy saját berkeinkben is lezajlott 1968 nyarán egy „csata” (cop. by Futala Tibor): Futala Tibor: „Public library”-csata 1968, avagy előszó Sallai István Közművelődési könyvtárügyünk fejlődési iránya c. OKDT-előterjesztésének kor- és szakmatörténeti dokumentumként való publikálásához. = Könyvtári Figyelő, 1999. 2. 240–243. p. Sallai anyaga: 244 – 255. p.
- KATSÁNYI Sándor: A társadalmi ismereteket közlő irodalom könyvtári forgalma. = Társadalmi Szemle, 1975. 12. 85–88. p.
- NEMÉNYI László: A Könyvtárosok III. Országos Konferenciája előtt. Beszélgetés Sallai Istvánnal. = Fejér Megyei Könyvtáros, 1970. december, 3–6. p.
- PAPP István: És a könyvtár? = Társadalmi Szemle, 1974. 7. 80–82. p.
- PAPP István: Váltsunk szót a könyvtárról! = Társadalmi Szemle, 1982. 2. 79–85. p.
- SALLAI István: Könyvtárügyünk és problémái. = Kortárs, 1969. 8. 1269–1276. p.
- SZABÓ Ervin: Községi nyilvános könyvtár Budapesten. = Városi Szemle, 1910. 446–490. p. Szabó megfogalmazása: „Ha egyáltalán hiszi valaki, hogy általános nyilvános könyvtárakra Budapesten éppen úgy szükség van, mint minden más kultúrás (sic!) városban, akkor nem zárkozhatik el az elől a megismerés elől sem, hogy ezt a szükségletet Budapesten is csak a község (értesd: város S.P.) láthatja el kielégítően.” (456. p.)